

FUNDAMENTUL TEOLOGICO-POLITIC AL STATULUI NAȚIONAL

Autor: Ana Petrache | 11 decembrie 2022

Fără îndoială oamenii care au crescut în același context lingvistic și istoric au în comun o unitate de gândire și de atitudine, au experiențe asemănătoare determinate de dinamici sociale comune. Relațiile de putere și relațiile economice, relațiile familiale, relația dintre modernitate și tradiție, dinamica bărbat-femeie, rolul religiei sau al educației și al culturii într-o societate dată, sistemul medical și sistemul de taxe sunt aceleași pe un teritoriu dat pentru că ele provin din sistemul de guvernare. Din acest punct de vedere, suma de relații sociale dintr-o țară fac ca „fiii patriei” să aibe referințe și experiențe comune, ceea ce îi face să empatizeze mai ușor cu alți „fii și fiice ale patriei”. Există, deci, o comunitate care este caracterizată de românită, dar natura acestei românități este doar istoric și sociologic determinată, în niciun caz ontologic, făcându-ne superiori sau inferiori altor neamuri, și ele, la rândul lor modelate de alte experiențe istorice.

Națiunea este o realitate istorică, este ceea ce statul modern inventează ca liant al comunității în momentul în care se naște statul-națiune ca răspuns la războaiele religioase. Națiunea este un produs al politicilor publice ale unui stat combinate cu discursul identitar pe care acel stat îl promovează, menit să legitimizeze puterea suverană pe un teritoriu dat. Discursul politic poate produce consens prin invocarea acestei unități naționale. Asum o diferență între națiune și naționalism, cea de-a doua fiind grotestul caricatural al primeia, dar naționalismul nu este decât desăvârșirea logicii suveranității naționale. Națiunea este un transcendent secular menit să producă consens; totuși, chiar dacă este o creație artificială, ea este efectul direct al istoriei și al politicilor publice ale unui stat și în acest sens poate fi măsurată și explicată.

O trecere în revistă a evenimentelor de ziua națională îți lasă un gust amar, ele par a hrăni naționalismul și sentimentul românesc al ființei. Paradele militare, drapelul, ceremoniile oficiale sunt un ansamblu de simboluri care încearcă să exprime într-o formă vizibilă și tangibilă apartenența la o comunitate dată, eventual diferențele față de vecini. Mecanismul naționalist este încurajat de către stat pentru că îi permite să își

legitimeze puterea de a decide pe un teritoriu dat și este eficient pentru popor pentru că îi satisface nevoia de identitate și apartenență. Această mitologie națională este eficientă în măsura în care răspunde printr-un scurtcircuit unei nevoi fundamental umane de a fi în relație cu ceilalți printr-un sistem imaginar numit națiune. Națiunea este ceea ce modernitatea a inventat ca sistem de simboluri și imagini capabil să producă discursuri unificatoare. Ideea de națiune este una care produce emoție întrucât ea păstrează forța legitimizează a imaginarului religios din care provine.

Din momentul în care modernitatea s-a construit împotriva unei legitimități transcendente a ordinii sociale, a fost obligată să producă o altă formă de sacru, o transcendență care să depășească indivizii. Această idee a purtat numele de națiune, creație care acompaniază statele moderne. Producerea acestei forme de cvasi-transcendență este esențială în legitimarea ordinii pe un teritoriu dat; pentru a își menține puterea, statul are nevoie să și-o fundamenteze într-o religie seculară. Națiunea este liantul social care justifică o suveranitate națională.

De fapt, națiunea ca realitate conceptuală înțeleasă ca poporul român, poporul magiar, poporul francez etc. apare ca o secularizare a ideii de popor¹ din Vechiul Testament. Avem de-a face cu un exemplu clar de cum anume un concept religios este transferat într-o sferă seculară – poporul este cel care are un legământ special cu Dumnezeu, care acționează în istorie în numele acestei legitimități speciale oferite de Dumnezeu. Înainte ca naționalismul sau comunismul să folosească ideea de popor, ea exista în textul biblic. Când Dumnezeu i se adresează lui Avraam, îi promite că va face din el un popor mare (Geneza 12:2), sau un neam mare, în alte traduceri. Termenul de popor sau neam apare în textul biblic ca element ale unei comunități constituite de Domnul în jurul credinței (Is 51:16) .

Ideologia comunistă pe care am auzit-o cu toții ne face, atunci când auzim cuvântul „popor”, să ne imaginăm ceva naționalist; ei bine, termenul de popor are original un sens religios, este o comunitate care practică anumite ritualuri. Este adevărat că sensul vechi testamentar este și etnic, există un strămoș comun, dar creștinismul va universaliza ideea de popor, susținând că ce produce o comunitate nu este un strămoș comun și o istorie comună, ci acceptarea voluntară a unei perspective de mântuire comune. Comunitatea celor uniți de aceeași credință creează un popor non-etnic care depășește diferențele între evreu și non-evreu (Galateni 3:28). De asemenea, scrisorile apostolului Pavel folosesc termenul de popor pentru a-i desemna pe moștenitorii noii alianțe (Evrei 8:10), mai liberă și mai largă decât prima alianță cu poporul evreu. În trecerea de la Vechiul la Noul Testament, folosirea termenului de popor își păstrează sensul religios, în timp ce sensul etnic este depășit. Prin urmare, ideea de popor/națiune revine la sensul etnic al originii comune, reprezentând o utilizare politică a unui concept original religios, iar această utilizare poate fi găsită în discursul de fundamantare al statului modern.

Secularizarea modernă trebuie înțeleasă în două sensuri: primul este negarea dreptului religiei de a oferi o viziune globală care să legitimizeze relațiile sociale, și cea de-a doua este producerea unei forme de simulacru religios care să preia locul religiei. Misterul teologico-politic constă în această incapacitate a spațiului modern de a se descurca în afara oricărei noțiuni mitice. Într-un sens, națiunea este bună pentru că depășește diferențele confesionale, în alt sens ea este problematică pentru că creează artificial alte diferențe de tipul „noi și ei”. De asemenea, comparativ cu alternativa imperială care nivelează toate diferențele și cu alternativa regionalistă care le expandează, națiunea pare un termen mediu rezonabil. Națiunea este acest artificiu devenit realitate, hrănit de secole de discursuri și politici, care însuflețește mecanismul statului modern național, gândit pe modelul bisericii care deține o misiune de salvare pentru cetățenii săi. Națiunea este imaginată ca eternă, ea este sfântă și este de datoria cetățenilor să protejeze patria-mamă, ea are propriile ritualuri și pelerinaje, părinți fondatori și martiri, monumente și temple. Mormântul eroului necunoscut, cel care și-a dat viața pentru patrie, apare ca forma seculară a cultului creștin al martiriilor care mor pentru a apăra credința. Mai mult, pe sacrificiul acestor eroi se constituie corpul mistic al națiunii, cum sângele martirilor creștini a fondat biserica. Această religie civilă națională nu este specific românească – francezii, americanii sau germanii, în general toate națiunile moderne, o practică în egală măsură.

Creștinismul a funcționat ca sistem legitimator al unei ordini sociale atât timp cât această religie a reprezentat imaginarul și punctul de referință comun al indivizilor. Modernitatea începe cu negarea dreptului religiei de a fundamenta ordinea socială și, prin urmare, ea produce ceva asemănător cu religia pentru a asigura obediența pe un teritoriu dat, o transcedență laică și limitată. Teoriile contractualiste din secolul al XVII-lea tatonează posibilitatea de a fonda ordinea socială pe altceva decât elementul religios, anume pe dreptul pozitiv și pe contractul între indivizi. Totuși, în secolul al XVII-lea, religia încă este importantă ca sistem de legitimare. Mai mult de jumătate din *Leviathanul* lui Hobbes forțează interpretări biblice astfel încât să facă loc acestui Dumnezeu muritor numit stat. Odată cu Revoluția Franceză, națiunea ia locul referentului religios și acest proces este desăvârșit în mișcările romantice de eliberare națională. Comunismul și nazismul ca mișcări totalitare imperiale au fost experiențe atât de teribile, încât eșecul lor a marcat revenirea în granițele statului suveran național. Cu siguranță marxismul clasic a fost o încercare alternativă de a produce o mitologie legitimatoare față de cea a naționalismului, dar, de la căderea zidului Berlinului, marxiștii au schimbat strategia și nu mai încearcă să facă revoluții politice, specializându-se pe revoluțiile culturale ale mentalităților. Totuși, cele două războaie mondiale au arătat și limitele puterii statelor naționale, așa că la finalul lor au apărut NATO și Uniunea Europeană ca forme de a ține sub control reciproc suveranitățile naționale. Mecanisme de colaborare și decizionale supranaționale au încercat să îmblânzească suveranitatea națională și jocul a funcționat până în prag de criză economică sau criză de alt tip. În momentele acute de criză, cum sunt războiul din

Ucraina sau pandemia Covid, suveranitatea s-a repliat la nivel național, fiecare stat propunând soluții care să gestioneze criza, pentru că acest nivel național are legitimarea și suportul cetățenilor de secole. Criza populistă din Europa este o criză a încrederii în fundamentul supranațional al puterii de la care oamenii normali sunt excluși.

Globalizarea se manifestă astăzi mai acut prin lumea virtuală decât prin libertatea circulației oamenilor și a produselor. Această lume virtuală îți permite să fii online în India și în Statele Unite de la Târgoviște sau Fălticeni, ceea ce poate oferi anumite avantaje economice. Prin urmare, individul poate duce o viață hibridă, determinată de realități naționale în spațiul fizic și de realități internaționale în spațiul virtual. Există o categorie de imigranți care muncesc fizic în țara de adopție, dar își petrec tot timpul liber în lumea virtuală românească. Digitalizarea și pandemia au făcut posibil și fenomenul invers, al celui care, continuând să trăiască în țara de origine, lucrează online în lumea globală. Această scindare între real și virtual poate produce o radicalizare a diferențelor naționale, determinată de efortul psihologic de a trece de la un sistem de referință la altul la un clic distanță.

În acest caz, naționalismul se poate accentua ca reacție împotriva unei lumi dezrădăcinate, dezrădăcinată datorită globalizării, virtualizării și dominației economicului. În fața acestei dezrădăcinări, naționalismul reprezintă o încercare disperată de (re)vrăjire a lumii, pentru a mai obține o grupare a forțelor în jurul a ceva care ar putea să țină împreună o societate. Contribuind la definirea unei identități precise, opusă altor identități, el poate fi văzut ca ultima resursă a unei cetăți asediate. Rămâne de văzut dacă va câștiga empatia, umanismul, dialogul intercultural și deschiderea față de ceilalți sau vechiul mecanism identitar național.

NOTE

1. Neuner, Peter, and Valentino Maraldi. *Per una teologia del popolo di Dio*. Queriniana, 2016. În ebraică avem termenul *am*, care va fi tradus de septuaginta prin *laos*; termenul *laos* se folosește doar pentru poporul ales, pentru păgâni se folosea termenul *ethne*. Poporul este ceea ce apare în urma intervenției directe a lui Dumnezeu. ↑

Imagine: Wikimedia Commons